

Adatok József Attila életéhez, költészetéhez

1. József Attila és Juhász Gyula

Juhász Gyula 1913-tól 1917-ig a makói gimnáziumban tanított.¹ Itteni tartózkodása alatt bekapcsolódott a radikális makói értelmiségiek baráti körébe, s hatásukra egyre jobban hatnak rá a hazai feudálkapitalista társadalmi rend ellen mozgósító republikánus eszmék, egyre többet foglalkozik a modern polgári szociológiával, a pacifista és szabadkőműves irodalommal. A csoport hangadója, vezetője a helybeli ügyvéd, dr. Espersit János (1879—1931.), aki republikánus eszméinek terjesztéséért, hírlapi cikkeiért már börtönt is ült, s akinek az irodalom, művészet, politika kérdései iránti érdeklődése írók és művészek, haladnívágó értelmiségiek számára rendkívüli vonzóerőt jelentett. Espersit Jánosnak, akihez Juhász Gyula verset is írt, nem kis szerepe volt Juhász Gyula háborúellenes kiállításában, a békét követelő előadásaiiban, újságcikkeiben megmutatkozó haladó elveinek kialakításában, majd később, a forradalmak idején vállalt közéleti szereplésében.

Amikor 1921-ben József Attila magyar-tanára, Galamb Ödön föl-hívta Espersit és a többi makói hírlapszerkesztő figyelmét az írogató fiatal diákköltőre, s az irodalombarát ügyvéd maga is meglátta a 16 éves gyermekben a költői tehetséget, bemutatták a kisdiákot Juhász Gyulának, aki az ellenforradalom bosszúja miatt visszahúzódva éldegélt szegedi magányában, de makói barátaival szívesen tartotta a kapcsolatot, gyakran átjárt Espersithez Makóra.²

Juhász Gyula maga is észrevette József Attilában a rendkívüli költői érzéket, s a negyvenedik évéhez közeledő költő barátjává fogadta a fiatal diákot. Kapcsolatuknak kevés dokumentuma maradt, Kezdődő barátságuknak egyik főnmaradt emléke Juhász Gyula levele 1922. augusztusából, melyben József Attila megelőző levelére és küldött verseire többek között így válaszol: »Sok gondom és bajom mellett nem feledem és azon tündööm, hogyan kellene magát okosan és szépen fölfedezni.«³ József Attila Kiszomboron csószkódve kapta meg mestere és barátja levelét, s onnét írta 1922. augusztus 18-án válaszát is.

»Kedves Juhász Bátyám — írta ebben⁴ — igazi nagy szeretettel köszönöm szívből-fakadt meleg levelét. Jaj, nem is tudom az én nagy örömet, hálám, szeretetemet sehogyse kifejezni. Én magamtól igazán sohase értékeltem annyira, hogy ilyen szeretetet megérdemeljek.« Levelehez újabb verseket csatol, köztük a *Szeged alatt* címűt, amelyet Juhász Gyulának ajánlott.

József Attila életrajzírója, József Jolán, megírja, hogyan ment be József Attila a forró nyáron félmeztelenül, mezitláb gyalog Makóról Szegedre, hogy beszélhessen szeretett mesterével.⁵ Galamb Ödön visszaemlé-

¹ Császtvay István: Juhász Gyula makói évei (1913—1917.). Szeged, 1951. (Gépiratos tanári szakdolgozat.)

² Espersit János: Három költő. (Makai Emil, Juhász Gyula, József Attila). Csánád vármegye tíz évvel Trianon után. [Gyula], 1929. 128—133. 1. *Úr György*: József Attila első verskötetei. Mai Sorok. H. n., é. n. [1947.], 14—15. 1.

³ József Jolán: József Attila élete. Cserépfalvi, Bp. 1947. 3. kiad. 167—168. 1.
⁴ Eredetije az egykori Juhász Gyula-gyűjtemény anyagából, a szegedi Somogyi-könyvtár tulajdonaként, a makói József Attila-múzeumban. Közölve a Szép Szó 1938. áprilisi számában.

⁵ József Jolán: i. m. 169. 1.

kezéseiben azt is leírja, hogy egyszer Szegeden a Tiszaparton együtt sétáltak: elől Juhász Gyula egyik festőbarátjával, hátul ők ketten József Attilával, s Attila meghatottan mondta:

— *Milyen különös érzés, hogy itt megy előttünk Magyarország legnagyobb költője!*⁶

Juhász Gyula legnagyobb bátorítása az volt, hogy előszót írt József Attila első verseskötete, a *Szépség koldusa* elé, s benne máris a nagy költők közé valónak hirdette a fiatal zsenit.

József Attila összes művei kritikai kiadásának első két kötetéből is kitűnik, hogy József Attila mennyire szerette mesterét és idősebb barátját, akitől nemcsak politikai bátorságot tanult, hanem a közérthető kifejezésmódra, egyszerű, szép magyar költői nyelvre is példát kapott. A *Szeged alatt*, *Juhász Gyulához*, *Juhász Gyula nótája* (címváltozata: *Juhász Gyuláról való nóta*), *Juhász Gyulának c. versek* mind ezekből az évekből, makói tartózkodásának idejéből valók. Halála előtt félévvel, Juhász Gyula öngyilkossága ösztönzi újból, hogy verset írjon — ismét szonettet! — egykori pártfogója és tanítója emlékére. A *Meghalt Juhász Gyula* zárja le e két nagy költő barátságát.

A makói József Attila-múzeum őrzi a *Nincsen apám se anyám* kötet Juhász Gyulának dedikált példányát, amely némiképp kitölti azt a hézagot Juhász Gyula és József Attila kapcsolatában, ami József Attila Makóról, Szegedről való távozása és Juhász Gyula halálára írott verse közt ketjük barátságában eddig mutatkozott. Az ajánlás így szól:

JUHÁSZ GYULÁNAK,

*igaz barátsággal,
tisztá szeretettel
köszönöm Néked e könyvvel,
hogy vagyok.
Pest, 1929. febr.*

József Attila

*Elhagyatottságomban erőt
adnál, buzdítanál, ha
szólalnál — mint egykor,
legelőször — e dalocskák
felől a Széphalomban.*

Ölel

Attila.

A meleg dedikáció József Attila hálájáról, hűségéről vall. Bizonyára csak Juhász Gyula mind növekvő magáramaradása, elzárkózása az oka, hogy hiába keressük Juhász Gyula írását a Széphalomban fiatal költőtársa kötetéről.

2. József Attila és Pintér Jenő

József Attila 1923. decemberében tette le az érettségét, mint magántanuló a budapesti Werbőczy István-főgimnáziumban. József Jolán ezel kapcsolatban életrajzában ezt írja: »Két vagy három hét ideje volt tanulásra a kitűzött vizsganapig, nagyon drukolt, hogy elbukik. Verseskötétét vizsga előtt elküldte a főigazgatónak. Abban reménykedett, hogy a „költőnek” elnézik a diák készületlenségét. Éppen az ellenkező hatást érte el vele. Maga a főigazgató, vizsgáztatta magyar irodalomból és ízekre szedte a fiú tudását és alaposságát. De Attila állta a sarat. Bámulatos

⁶ Galamb Ödön: Makói évek. József Attila élete nyomában. I. Bp. 1941. 20. l.

emlékezőtehetsége mindent magába ölelt, ami vers, költészet, irodalom. De a főigazgató mégis megfogta, „kaján örvendezéssel”. A holt fáradt fiú a vizsga előtti napokban éjjel-nappal tanult, szinte csak félórakai aludt... Amikor már azt hitte, szerencsésen túl van mindenben, egy kérdésnél megakadt. Sehogysem jutott eszébe Arany János egyik versének a címe.

— Nos, hogyan is állunk ezzel a verssel? — kérdezte a főigazgató, és kárörömmel nézett a vergődő diákra. Legalább is Attila így emlékezett vissza rá. Végre diadalmasan kivágta: Kukoricafosztás.

— Úgy! — mondta a főigazgató. — Hát nem! Ten-ge-ri-hán-tás! — tagolta hangosan fülébe a vers címét. — Fiatál barátom, addig ne írjon verset, amíg Arany János verseinek még a címét se tudja!

Attila fülig vörösödött. A főigazgató így adta tudtára, hogy megkapta a Szépség koldusát és — nem sokra becsüli. És így kapott Attila, aki a kisujjában hordta a magyar irodalom minden gyöngyszemét, verset, prózát, — magyarból elégségest az érettségi bizonyítványába.⁷

A történet — amely annyira rokon Petőfi emlékezetes magyar szekundájával — lényegében valószínűleg igaz. József Attila maga azt írja erről alább hivatkozott levelében: »Hogy egy emberben annyi rosszakarat legyen, mint Pintérben, azt még csak nem is sejtettem.« Tévedés azonban, hogy a költő az érettségi vizsga előtt küldte volna a Szépség koldusa egy példányát a főigazgatónak, Pintér Jenőnek. Nemcsak a történeti tény, de József Attila jelleme sem tenné megengedhetővé ezt a föltevést: ő nem akart magának semmiféle elnézést, protekciót. Habent sua fata libelli: a Szépség koldusa Pintér Jenőnek dedikált példányának fatuma úgy hozta, hogy az. Pintér Jenő ajándékaként a szegedi egyetem irodalomtörténeti intézetének könyvtárába került, s onnét kölcsönképpen ma a makói József Attila-múzeum kiállításán van kinyitva a költő sajátkezű ajánlásával:

PINTÉR JENŐ

főigazgató úrnak,
érettségi vizsgám alkalmával.
Budapest, 1923. dec. 18-án
mély tisztelettel
József Attila

Az érettségi — amint ezt József Attila Tettamanti Bélához írott levele tanúsítja⁸ — december 13-án volt, a Szépség koldusát pedig a költő egy hétre rá küldte el Pintér Jenőnek. Nem elnézést kérőn, hanem büszkeségből és dacból, mintha azt mondta volna vele: lásd, kinek adtál te elégségest!

Kettejük »kapcsolata« ezzel még nem ért véget. Hat évvel később, 1929-ben az Előőr s. folyóiratban maró gúnnyal szedi Pintér Jenő hírhegt irodalomtörténetét. Bírálatában megleckézeti egykori érettségizetőjét. »De abba kell hagyjam — írja a vége felé — hiszen illetlenül túli volna, ha egy bölcsészhallgató a főváros tankerületi főigazgatójának minden egyes hibáját kijavítaná.« S konklúziója: »Szerzőnket a hatodikban megbuktatnám.«⁹ A bírálat, melyet nyilván fűtött a személyes emlék,

⁷ József Jolán: i. m. 183—184. l.

⁸ Eredetije Tettamanti Béla tulajdonaként a makói József Attila-múzeumban. Közölte Galamb: i. m. 48—50 l.

⁹ József Attila, válogatott művei. Bp. 1952. 400—401. l.

tárgyilagos és helytálló, ha itt-ott túlzó is, vagy néhol -nem eléggé elmélyült.¹⁰

3. Ajánlásokból alkotott szabadvers

József Attilára a szabadvers makói éveinek végén és szegedi tartózkodása alatt volt igen nagy hatással. A »Nem én kiáltok« című kötetének megjelenésekor — 1925. februárjának első napjaiban — a költő néhány barátjának szabadversre emlékeztető ajánlásokkal ellátott példányokat adott. Galamb Ödönnek, gimnáziumi magyar-tanárának, költői tehetsége fölfedezőjének például ezt írta: »Galamb Ödön bátyámnak, akivel *ívlámpák vagyunk egymás szívei fölött: Úgy-e, hogy nagyon szeretjük egymást! Makón, 1925. febr. 3. József Attila.*« A címlap tülkő oldalára is írt még: »Immár azt mondom: *Én nem kiáltok. Tengerbe vetem trombitáimat, szétpazarolom köztetek harangjaimat. Melegek azok és a víz lecsendesedik és szemeitek lesznek, hogy lássák halhatatlan hangjait és füleitek lesznek, hogy halljátok a fény növekedését. Megszabadult kenyerék telepednek küszöbeinkre s az elaludt aknák pacsirtákként emelkednek szívünkbe és szelíden fölrobbannak csókjainkban. A mi kezünk szorításában lakik az elektromosság fia, aki hajnalonta gyöngé virágokat okoz. Makón, 1925. febr. 3. József Attila.*«¹¹ Saitos Gyulának ezt a dedikációt írta: »Saitos Gyula bátyámnak, legelső szerkesztőmnak, hogy még jobban szeressük egymást, hogy a mellünkre dobott tankeket leemeljék egymásról pillantásaink: *Tegyünk, hogy álmodhassunk, ha a füvek szívünkben üdvözlik testvéreinket. Makón, 1925. febr. 5. József Attila.*«¹² Kemény Sándornak, ugyancsak makói barátjának ugyane kötetének ajánlásában írta: »Kemény Sándor kedves komámnak, aki mindig csak szid, de mégis szeret: *Béküljön meg a világgal, az én világgommal: karcsú gyémánthidak szökkennek homlokainkból mindenfele, hozzám, hozzád; és szemünkben rejtőzik a torony, melyről beláthatjuk ismeretlen hazánk vidékeit. Makón, 1925. febr. 5. József Attila.*«¹³

A dedikációkból — e kis szabadversekből — új verset alkotott a költő, amelynek genezise érdekés módon tárul föl előttünk. A »Nem én kiáltok« c. kötet lezárásakor, 1924. december 24-én, a kötet utószavát így fejezte be a költő: *Érik a fény, a Metaars.*¹⁴ Ebből lett a későbbi, először 1925. májusában közzétett nagyobb szabadvers címe: »Érik a fény.« S a versben¹⁵ ilyen sorokat olvasunk:

Ívlámpák vagyunk egymás szívei fölött...

.....
A Napra akasztjuk sugarainkat, megszabadult kenyerék telepednek küszöbeinkre, gyémánthidak szökkennek mindenfelé s az elaludt aknák pacsirtákként emelkedenek szívünkbe és szelíden fölrobbannak csókjainkban.

.....
Szemünkben rejtőzik a torony, melyről beláthatjuk ismeretlen hazánk vidékeit.

Készen vagyunk már égboltjainkkal s készen vagyunk a fényességre, aki hajnalonta gyöngé virágokat okoz.

¹⁰ Szabolcsi Miklós jegyzete, ugyanott 435. l.

¹¹ Galamb; i. m. 63 l.

¹² Péter László: A makói múzeum József Attila-kéziratai. Tiszatáj, 1952. 107. l.

¹³ Péter László: József Attila életműve. Tiszatáj, 1953. 62. l. 10. jegyzet.

¹⁴ József Attila összes művei. Bp. 1952. I. kötet, 418. l.

¹⁵ Uo. 223. l.

A Galamb Ödönnek és Kemény Sándornak írott ajánlás motívumai tehát beépültek e vers nagyobb keretébe. Föltehető, hogy a vers többi része is dedikáció lehetett, s esetleg a Saitos Gyulának írt ajánlást is megismételhette a költő egy ismeretlen szabadversében. Hasznos lett volna, ha a kritikai kiadás minden föllelhető kötet- vagy versdedikációt betűhíven közölt volna, nemcsak életrajzi szempontból, de a költői alkotás ilyen rejtett titkainak megismerése végett is.

PÉTER LASZLO